

Ἐπαινος (*laudatio*) του καθηγητή Αλέξανδρου-Φοίβου Μουρελάτου

Χλόη ΜΠΑΛΛΑ

ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ χαρά και τιμή παρουσιάζω στην ακαδημαϊκή κοινότητα του Πανεπιστημίου Κρήτης, καλωσορίζοντάς τον με την ιδιότητα του επίτιμου διδάκτορα που του απονέμεται σήμερα, τον Φοίβο Μουρελάτο, ομότιμο καθηγητή φιλοσοφίας και κλασικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Τέξας/Ωστεν. Ο Αλέξανδρος Φοίβος Διονυσίου Μουρελάτος, γνωστός στους περισσότερους φίλους του στην Ελλάδα με το δεύτερό του όνομα, ως Φοίβος, αποφοίτησε από το Κολλέγιο Αθηνών το 1955 και ξεκίνησε τις προπτυχιακές του σπουδές στο Πανεπιστήμιο Πιέηλ των ΗΠΑ, με υποτροφία αυτού του πανεπιστημίου αλλά και, από την ελληνική πλευρά, του Ιδρύματος Φούλμπραϊτ. Αρχική του πρόθεση ήταν να στραφεί προς την ιατρική—ύστερα από έναν, υποχρεωτικό, για το αμερικανικό σύστημα, πρώτο κύκλο σπουδών—, όμως στο τέταρτο έτος τον κέρδισε η φιλοσοφία, κι έτσι συνέχισε στο Πιέηλ με μεταπτυχιακές σπουδές σε αυτό το αντικείμενο. Κατά τη σύνταξη της διδακτορικής του διατριβής ευτύχησε να έχει επιβλέποντα καθηγητή τον Γουίλφριντ Σέλλαρς, έναν από τους σπουδαιότερους συστηματικούς φιλοσόφους της Αμερικής του εικοστού αιώνα.

Υπό την επίδραση του επιβλέποντα καθηγητή του και του κυρίαρχου ρεύματος της αναλυτικής φιλοσοφίας, ο Μουρελάτος στη διατριβή του επιχείρησε να ερμηνεύσει τη σκέψη του Παρμενίδη συγκρίνοντας ιδέες του Καντ, του Βίτγκενσταϊν, καθώς και του ίδιου του Σέλλαρς. Το κείμενο αυτής της διατριβής δεν δημοσιεύτηκε· αλλά με την παρότρυνση και ενθάρρυνση του Γρηγόρη Βλαστού ο Μουρελάτος συνέταξε μια νέα μελέτη της φιλοσοφίας του Παρμενίδη, αυτή τη φορά αντλώντας και από τις ομηρικές σπουδές, προκειμένου να αξιοποιήσει, πέρα από το φιλοσοφικό περιεχόμενο, και τη μορφή του ποιήματος, δηλαδή το ομηρικό δακτυλικό εξάμετρο. Αυτός ο «*δεύτερος πλοῦς*» του ερευνητή ολοκληρώθηκε με τη δημοσίευση το 1970 της εμπειριστατωμένης μελέτης του *The Route of Parmenides: A Study of Word Image and Argument in the Fragments* (Yale University Press, με επανέκδοση σε αναθεω-

ρημένη και περιεκτικότερη μορφή το 2008 από τον οίκο Parmenides Publishing). Από το 2002 η πρώτη έκδοση είναι διαθέσιμη και στα νέα ελληνικά, στην εξαιρετική μετάφραση του Σπύρου Α. Μοσχονά, από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, με τον τίτλο: *Οδοί της γνώσης και της πλάνης: λόγος και εικόνα στα αποσπάσματα του Παρμενίδη*.

Ο συγγραφέας υπογραμμίζει τη φιλοσοφική σημασία του αφηγηματικού σχήματος που χρησιμοποιείται από τον Παρμενίδη: το ταξίδι ενός *κούρου*, ενός νεαρού άντρα, προς τη θεά, που του υπόσχεται να τον καθοδηγήσει, με όρους, θα λέγαμε, λογικής αναγκαιότητας, να αποκλείσει τον δρόμο του *ούκ ἔστι* και να δεχτεί ότι ο μόνος βέβαιος δρόμος που μπορεί να ακολουθήσει είναι ο δρόμος που ορίζει ότι *ἔστι/ἔστί*. Μεγάλο μέρος αυτής της μελέτης αφορά φυσικά το απόσπασμα 8 του ποιήματος του Παρμενίδη, και αφιερώνεται στην παρουσίαση και την κριτική αποτίμηση των διαφορετικών ερμηνειών που έχουν δοθεί στο «*ἔστι/ἔστί*» του Παρμενίδη, την πιο συνηθισμένη ίσως λέξη της γλώσσας, που ακριβώς χάρη στον Παρμενίδη μετατρέπεται από λέξη καθημερινή σε τεχνικό όρο, και έκτοτε εισάγεται στο λεξιλόγιο της φιλοσοφίας ως το βασικότερο λήμμα της. Το βιβλίο φωτίζει με πρωτότυπο τρόπο και το, περισσότερο παραμελημένο, δεύτερο μέρος του ποιήματος, που αφορά, σύμφωνα με τη διατύπωση του Μουρελάτου, τις «οδούς της πλάνης». Από αυτό το τμήμα του βιβλίου θα ήθελα να απομονώσω την προσπάθεια του Μουρελάτου να απαλλάξει την *πειθῶ* από τις αρνητικές συνδηλώσεις της (οι οποίες κυριάρχησαν μόνον ύστερα από το “διαζύγιο” φιλοσοφίας και ρητορικής τον τέταρτο αιώνα π.Χ.), με βάση το αρχαιότερο σημασιολογικό πλέγμα που συνδέεται κυρίως με την πιο ουδέτερη, επιτελεστική σημασία του «*πείθω*» (με την έννοια δηλαδή του «καταφέρνω χωρίς βία κάποιον να δεχτεί ή να πράξει κάτι»). Η πρωτοποριακή μελέτη του Μουρελάτου για τον Παρμενίδη αναδεικνύει την αξία που μπορεί να έχει η εφαρμογή των εργαλείων της σύγχρονης αναλυτικής φιλοσοφίας στην κατανόηση των αρχαίων φιλοσοφικών κειμένων, αξιώνοντας με αυτόν τον τρόπο και την ένταξή τους τόσο στα ακαδημαϊκά προγράμματα φιλοσοφικών σπουδών όσο και στην “ατζέντα” της σύγχρονης φιλοσοφικής έρευνας.

Ο Μουρελάτος αναγνωρίζεται διεθνώς ως φιλόσοφος εκπαιδευμένος με τα εργαλεία της σύγχρονης αναλυτικής φιλοσοφίας, με έμφαση στη φιλοσοφική γλωσσολογία, τη μεταφυσική, και την ιστορία των επιστημών. Συγκεκριμένα σημειώνω ότι η πρωτότυπη διάκριση που εισηγήθηκε ανάμεσα σε *events*, *processes* και *states*, με αρχική δημοσίευσή της στο περιοδικό *Linguistics and Philosophy* το 1978 και κατόπιν με

δύο ανατυπώσεις σε συλλογικούς τόμους,¹ συνιστά πλέον μέρος του εννοιολογικού οπλοστασίου τόσο των φιλοσόφων όσο και των γλωσσολόγων. Είναι επίσης γνωστός ως ερευνητής της αρχαίας φιλοσοφίας και επιστήμης, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον όχι μόνο για τους Προσωκρατικούς αλλά και για την αστρονομία και κοσμολογία του Πλάτωνα. Ακόμη, η έρευνά του στρέφεται συχνά στην αρχική συγκρότηση των βασικών φιλοσοφικών εννοιών, όπως είναι η ανακάλυψη της μορφής, ή του *καθόλου/universal*, αλλά και η ίδια η έννοια της επιστήμης.

Δύο συλλογικοί τόμοι που επιμελήθηκε ο Μουρελάτος συνιστούν έργα αναφοράς στο θεματικό τους πεδίο. Ο πρώτος από αυτούς, με τίτλο *The Pre-Socratics: A Collection of Critical Essays, Modern Studies in Philosophy*, εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1974, για να γνωρίσει μια δεύτερη έκδοση από το Princeton University Press το 1993, ενώ κυκλοφόρησε το 1998 σε νεοελληνική μετάφραση της Φωτεινής-Φοίβης Γ. Τσιγκάνου και άλλων, σε μια άρτια επιμελημένη έκδοση (δύο τόμοι, 759 σελίδες), η οποία δυστυχώς είναι πια δυσεύρετη στα βιβλιοπωλεία.² Ο δεύτερος, σε συνεργασία με τους Edward N. Lee και Richard Rorty, είναι μια εξαιρετικά γνωστή συλλογή δοκιμίων προς τιμήν του Γρηγόρη Βλαστού, ενός ανθρώπου που συνέβαλε ίσως όσο κανείς άλλος στην καθιέρωση της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας στα σύγχρονα προγράμματα σπουδών στις αγγλόφωνες χώρες. Με τίτλο *Exegesis and Argument: Studies in Greek Philosophy Presented to Gregory Vlastos*, η συλλογή κυκλοφόρησε το 1973 ως συμπλήρωμα του έγκριτου περιοδικού *Phronesis*, αλλά και συγχρόνως από δύο εκδοτικούς οίκους³ ως αυτόνομος τόμος.

Δείγμα της πιο πρόσφατης δουλειάς του τιμώμενου στο πεδίο της πρώιμης φιλοσοφίας θα ακούσουμε στην ομιλία του απόψε, με τίτλο «Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος: πρωτοπόρος στη φιλοσοφική κριτική του ανθρωπομορφισμού», με συνέχεια και συζήτηση αύριο, σε σεμινάριο του μεταπτυχιακού μας προγράμματος.

¹ “Events, Processes, and States,” *Linguistics and Philosophy*, 2 (1978), 415–34. Ανατύπωση και σε βελτιωμένη μορφή στη συλλογή Philip J. Tedeschi και Annie Zaenen, επιμ., *Tense and Aspect* [= *Syntax and Semantics*, 14 (1981)], New York: Academic Press, 1981, 191–212· επίσης, στη συλλογή Roberto Casati και Achille C. Varzi, επιμ., *Events*, The International Research Library of Philosophy, 15, Aldershot, Hampshire: Ashgate Publishing Co. και Brookfield, VT: Dartmouth Publishing, 1996, 457–76.

² Στη σειρά: Βιβλιοθήκη Στοχασμού και Τέχνης, υπό τη διεύθυνση του Δημήτρη Ν. Λαμπρέλλη, Ευρωσπουδή/Εκπαιδευτήρια «Κωστέα Γείτονα». Εκτός από τα δεκαοκτώ δοκίμια που μεταφράστηκαν από τη Φ. Γ. Τσιγκάνου, τρία είναι ανατυπώσεις μεταφράσεων, αντίστοιχα, από τους Ν. Γιανναδάκη, Σ. Α. Μοσχονά, και Γ. Τζαβάρα.

³ Royal van Gorcum (Ολλανδία) και Humanities Press (Η.Π.Α.).

Η τωρινή επίσκεψη του Φοίβου Μουρελάτου στο Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών συνεχίζει μια μακρά περίοδο συνεργασίας, η οποία ξεκίνησε επί των ημερών των συναδέλφων μας Μυρτώς Δραγώνα-Μονάχου και Βασίλη Κάλφα, που με ενθουσιασμό τον κάλεσαν να διδάξει ως επισκέπτης καθηγητής για πρώτη φορά το 1998, στηρίζοντας έτσι την πλούσια δραστηριότητα του μεταπτυχιακού μας προγράμματος. Ελπίζουμε ότι ο ίδιος θα βρει το περιβάλλον γνώριμο και θα εκτιμήσει το αποτύπωμα που άφησε τότε, καθώς οι φοιτητές μας εξακολουθούν να ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για την πρώιμη φιλοσοφία και επιστήμη, με την καθοδήγηση του συναδέλφου Αντρέι Λέμπεντεφ, ο οποίος, και με τη θερμή υποστήριξη του καθηγητή Μουρελάτου, στο μεταξύ προστέθηκε στο δυναμικό μας.

Η διπλή ερευνητική υπόσταση του τιμώμενου—συνδυασμός των διαδρομών του στη φιλοσοφία και στις κλασικές σπουδές—αποτυπώνεται στον ηγετικό του ρόλο σε ένα από τα πρώτα διεπιστημονικά προγράμματα αρχαίας φιλοσοφίας στις ΗΠΑ. Αναφέρομαι στο Joint Classics–Philosophy Graduate Program in Ancient Philosophy του Πανεπιστημίου του Τέξας/Ωστεν, ένα πρόγραμμα που επιτρέπει στους φοιτητές να μελετήσουν το αντικείμενο τόσο από την πλευρά (και από το ακαδημαϊκό τμήμα) της φιλοσοφίας όσο και από την πλευρά (και το αντίστοιχο τμήμα) των κλασικών σπουδών. Οπωσδήποτε δεν είναι τυχαίο πως αυτό το διεπιστημονικό πρόγραμμα στο Ωστεν έχει αποβεί φυτώριο για την παραγωγή ορισμένων από τους σημαντικότερους ερευνητές του αντικείμενου αυτού στον 20ό και τον 21ο αιώνα. Πέρα δηλαδή από τις ακαδημαϊκές επιτυχίες που είχε ο ίδιος, ο Μουρελάτος ξεχωρίζει ως δάσκαλος, εμπνευστής και καθοδηγητής πολλών νέων ανθρώπων που υπηρετούν σήμερα με υψηλότερες αξιώσεις το αντικείμενο της αρχαίας φιλοσοφίας. Επέβλεψε πάνω από είκοσι διδακτορικές διατριβές, ορισμένες από τις οποίες έλαβαν τιμητικές διακρίσεις. Γεύση της γενναιοδωρίας του στη διδασκαλία έχουν απολαύσει και οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Κρήτης κατά τα τρία ακαδημαϊκά εξάμηνα που φιλοξενήθηκε εδώ, παροτρύνοντας και βοηθώντας ορισμένους από αυτούς να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε έγκριτα προγράμματα στο εξωτερικό.

Ως αναγνώριση της συμβολής του στην αρχαία φιλοσοφία, οι συνάδελφοί του στο Πανεπιστήμιο του Τέξας/Ωστεν οργάνωσαν το 1998 ένα συνέδριο προς τιμήν του. Από αυτό το συνέδριο προέκυψε το 2002 ο τιμητικός τόμος *Presocratic Philosophy: Essays in Honour of Alexander Mourelatos*, που επιμελήθηκαν δύο από τους γνωστότερους μαθητές του, ο Victor Caston και ο Daniel Graham.⁴ Πολύ πιο πρόσφατα, μια

⁴ Έκδοση στο Alderson, Hampshire της Αγγλίας, από τον οίκο Ashgate Publishing Co.

νεότερη γενιά μαθητών αλλά και ερευνητές που συνεργάστηκαν με τον Μουρελάτο κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες συνέβαλαν στην έκδοση αφιερώματος, με ευρύτερο θεματικό φάσμα αυτή τη φορά, που πρόκειται να εκδοθεί ως διπλό τεύχος του περιοδικού *Philosophical Inquiry*.⁵ Τόσο τα περιεχόμενα αυτών των τόμων όσο και οι συντελεστές τους, δείχνουν την εμβέλεια και την επίδραση που είχε το έργο του Μουρελάτου στη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Αλλά δείχνουν επίσης ότι πολλοί από τους μαθητές του, καταξιωμένοι πια σε διάφορα ακαδημαϊκά ιδρύματα, συμβάλλουν με τη σειρά τους στην έρευνα της αρχαίας φιλοσοφίας.

Ο σημερινός τιμητικός τίτλος βεβαίως δεν είναι ο μόνος που έχει απονεμηθεί στον Μουρελάτο στη διάρκεια της πλούσιας σταδιοδρομίας του. Επιλεκτικά αναφέρω την εκλογή του το 1999 και αναγόρευσή του το 2000 σε αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών αλλά και μια συναισθηματικά πιο φορτισμένη διάκριση που, νομίζω, ο ίδιος θα ήθελε να ακουστεί απόψε: το 2011 ανακηρύχτηκε επίτιμος πολίτης του δήμου της Ascea στην επαρχία Campania της Νοτίου Ιταλίας. Πρόκειται, όπως ίσως μαντεύετε, για τον γεωγραφικό και ιστορικό διάδοχο της ελληνικής αποικίας που ονομάστηκε *Ύελη*, *Velia* στη ρωμαϊκή εποχή, πιο γνωστή ως *Έλεα* στην αττική διάλεκτο· δηλαδή του τόπου και της πόλης των ελεατών φιλοσόφων Παρμενίδη και Ζήνωνα.

Όπως συμβαίνει με πολλούς Έλληνες της ακαδημαϊκής διασποράς, οι επισκέψεις του στην πατρίδα, αν και συστηματικές, είναι περιορισμένες. Ως Alexander Mourelatos, ή Alex Mourelatos, ρίζωσε ουσιαστικά στη δεύτερή του πατρίδα, και ειδικά στο «Αυγουστίνιον», όπως του αρέσει να αποδίδει ελληνικά το «Austin», το όνομα της πρωτεύουσας του Τέξας—που ετυμολογικά προέρχεται από παλαιά βρετανική σύντμηση του ονόματος «Augustine». Είχα την τύχη να επισκεφτώ αυτή την πόλη και το μεγάλο της πολιτειακό πανεπιστήμιο, το οποίο, χάρη και στον Μουρελάτο ξεχωρίζει στις ανθρωπιστικές επιστήμες, και να διαπιστώσω κάτι που και ο ίδιος συχνά τονίζει: το Ωσταν και η κεντρική περιοχή του Τέξας, με τους λόφους, το θερμό κλίμα, τα φιλόξενα νερά που επιτρέπουν το κολύμπι όλο τον χρόνο, και τη μεσογειακή βλάστηση, θυμίζουν έντονα το ελληνικό τοπίο. Έχοντας εγκατασταθεί σε αυτή την πόλη το 1965, με την πρώτη του σύζυγο, Linda Jean Orpen, εξακολούθησε να διαμένει και μετά τη συνταξιοδότησή του εκεί, με τη δεύτερη σύζυγό του, Olive Glaeser Forbes, την παρουσία της οποίας ιδιαίτερα χαίρομαστε να έχουμε στην αποψινή τελετή.

⁵ Τόμος 43, τεύχη 1 και 2, χειμώνας–άνοιξη του 2019, 280 σελίδες.

Ουσιαστική αλλά και συμβολική αξία έχει το γεγονός ότι ο γιος και η κόρη του Γρηγόρη Βλαστού επέλεξαν να δωρίσουν και να εναποθέσουν το μεγάλο αρχείο του πατέρα τους στο Πανεπιστήμιο του Τέξας/ Ώστεν, ειδικά στο Harry Ransom Center, ίδρυμα του πανεπιστημίου διεθνώς γνωστό για την τεχνογνωσία και τον πλούτο του σε συλλογές αρχαιακού υλικού.⁶ Καθοριστικός υπήρξε ο ρόλος του τιμώμενου στην εγκατάσταση και την οργάνωση αυτού του πλούσιου αρχείου στο Ώστεν, αλλά και στην προβολή του. Ύστερα από δική του παρότρυνση, μια σημαντική επιλογή από κείμενα αυτού του αρχείου πρόκειται να δημοσιευτεί με την επιμέλεια του Χάρη Πλατανάκη, απόφοιτου του πανεπιστημίου μας, μαθητή του Μουρελάτου την εποχή που δίδαξε εδώ. Τιμώντας τον δάσκαλό του, αλλά και το δικό μας Πανεπιστήμιο, ο Χάρης, εκλεγμένος πια επίκουρος καθηγητής στο ΕΚΠΑ, είναι παρών σε αυτή την τελετή.

Στο βιογραφικό του ο Μουρελάτος αναφέρει ότι, παράλληλα με τις γυμνασιακές του σπουδές στην Ελλάδα, φοίτησε από το 1951 μέχρι το 1954 και στο Ωδείο Αθηνών, όπου ήταν μαθητής του Σωκράτη Ζαργάνη στο φλάουτο και του Μενέλαου Παλλάντιου στην αρμονία και τη θεωρία της μουσικής. Το σημειώνω αυτό γιατί η γνώση και η αγάπη της μουσικής είναι ένα σημαντικό στοιχείο της ταυτότητας του τιμώμενου. Η μητέρα του, Έλια Βουτσαρά, ήταν πτυχιούχος στο πιάνο, με Α΄ Βραβείο, του Εθνικού Ωδείου, και στην περίοδο 1950–1980 είχε συχνή συμμετοχή σε συγκροτήματα μουσικής δωματίου, ενίοτε και με έκτακτη συμμετοχή του γιου της. Ο ίδιος, εκτός από την αγάπη και την επίδοσή του στο φλάουτο, κληρονόμησε από τον πατέρα του το γνωστό επτανησιακό πάθος για την όπερα.

Ένας σπουδαίος δάσκαλος, ένας σπάνιος επιστήμων, και αναγεννησιακού τύπου διανοούμενος, έχει έτσι κάθε χάρισμα των Μουσών. Είναι βαθιά τιμή μας να τον υποδεχόμαστε σήμερα στην ακαδημαϊκή κοινότητα του Πανεπιστημίου Κρήτης. Ελπίζουμε να συνεχίσει να μας επισκέπτεται συχνά, και να αγναντεύει από τη βιβλιοθήκη μας τη θάλασσα, που τόσο αγαπάει.

⁶ Για το περιεχόμενο του Αρχείου Βλαστού και την πρόσβαση σε αυτό, βλ. Alexander P. D. Mourelatos, “The Gregory Vlastos Archive at the Harry Ransom Center of The University of Texas at Austin,” *Philosophical Inquiry*, 40 (2016), 113–25.